

TA'LIM METOD VA USULLARINING MA'NAVIY-TARBIYAVIY JARAYON SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI**Avazova Xushro'ybibi Kamoltdin qizi**

Nizomiy nomidagi O'zMPU Tarix fakulteti

"Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi

bosqich talabasi

Annotatsiya:

Mazkur maqolada ta'lim tizimiga doir bo'lgan umumiy metodlar va usullari hamda ma'naviy-tarbiyaviy jarayonlarning amalga oshirish samaradorligi haqida ma'lumotlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar:

metod, metodologiya, metodologik asos, ta'lim jarayoni, o'quv-bilish faoliyati, og'zaki bayon qilish, muammoni qo'yish, hikoya, ma'ruza, suhbat, evristik suhbat.

KIRISH (Introduction)

Ta'lim tizimini rivojlantirish hozirgi kunda davlatning eng muhim masalalaridan biri bo'lib kelmoqda. Ta'lim tizimidagi islohotlar olib borilishiga qaramay, ta'lim sifatining pasayib ketayotganligi barchamizga ma'lum bo'lib, bu achinarli holatga yechim sifatida har bir dars turli metodlar bilan olib borilishi haqida takliflar berilgan. Dastlab mamlakatda 70-80 yillarda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, 80-90 yillarda pedagogik jarayonini optimallashtirish g'oyalari ko'tarilib chiqildi va amaliyotga tadbiiq etildi. 90-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab ta'lim-tarbiyani rivojlantirish, uning ilmiy asoslarini ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash hamda amaliyotga tadbiiq qilish jadal suratlar bilan olib borildi. Ushbu maqolaning maqsadi — ta'lim metodlari va usullarining ma'naviy-tarbiyaviy jarayon samaradorligiga ta'sirini o'rganish, metod va metodologiya tushunchalarini tahlil etish hamda samarali ta'lim metodlarini qo'llash yo'llarini aniqlashdan iborat.

METODLAR (Methods)

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-nazariy metodlardan foydalanildi: pedagogik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish; metod hamda metodologiyaga oid manbalarni qiyosiy tahlil qilish; ta'lim amaliyotida kuzatish va umumlashtirish; induktiv-deduktiv fikrlash usullari. Tadqiqot uchun manba sifatida O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi me'yoriy hujjatlari, pedagogika faniga oid darsliklar (Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A.; Najmidinova K.U.; U.Nigmanova), shuningdek Longman amaliy tilshunoslik lug'ati va Duglas Braun asarlaridan foydalanildi.

NATIJALAR (Results)**Metod va metodologiya tushunchalari**

Metod — (yunoncha *metodos* — bilish yoki tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot) ta'lim jarayonida taqdim etilgan amaliy va nazariy bilimlarni egallash, o'zlashtirish, o'rgatish, o'rganish, bilish uchun xizmat qiladigan yo'l, yo'riqlar, usullar majmui. Maqsadga yetishishda ma'lum to'siqni yengib o'tish uchun qo'llaniladigan tadbiiq-choralar majmui usul (metod) deyiladi. Metodologiya — tadqiqotchining nazariy-amaliy pedagogik faoliyatini tashkil etish tamoyillari, u amal qiladigan me'yoriy-huquqiy, nazariy-falsafiy yondashuvlar, qonuniyatlar, qarashlar yig'indisi. Longman amaliy tilshunoslik lug'atida metodologiya: o'qitishda qo'llaniladigan amaliyot hamda tartib (jarayon)larni hamda ularning prinsiplarini o'rganish deb ta'riflanadi.

Ta'lim metodlarining asosiy turlari

Ko'rgazmali metodlar: Illyustratsiya metodi narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari — chizma, rasm, fotosurat, yassi modellar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi. Namoyish (demonstratsiya) metodi o'rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot beradi. Amaliy metod: O'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlarni bajarishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi.

Ta'lim metodlariga qo'yiladigan talablar

Tadqiqot natijasida ta'lim metodlari oldiga qo'yiladigan quyidagi asosiy talablar aniqlandi:

- O'quv materialini o'rganish yo'li fikr yuritishning didaktik-materialistik usullarini, milliy mafkuraga hamda milliy qadriyatlarga asoslangan axloq, xulq-atvorning irodaviy sifatlarini shakllantirishga olib kelishi kerak.
- Ta'lim metodi ilmiy dalillar bilan ravshan va aniq asoslangan bo'lishi lozim.
- Ta'lim metodlarining tizimlilik ularning samaradorlik darajasini belgilaydi.
- Ta'lim metodlari tushunarli bo'lishi shart.
- Bolani sezgi organlari orqali bilishga o'rgatish va o'quv jarayonida ko'rsatmali qurollardan iloji boricha ko'proq foydalanish.
- Bilimlarning asosli va puxta bo'lishi.

Ma'ruza metodining samarali variantlari

Ma'ruza metodining samaradorligini oshirish maqsadida tajribali o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan uch variant aniqlandi:

1-variant: Ma'ruzadan oldin o'quvchilar oldiga muammolar qo'yish, muammoning bajarilishini muhokama qilish va shu asosda o'quv materiallarini mantiqiy izchillikda bayon etish. Bu usul o'quvchida bilishga ehtiyojni uyg'otadi va uni faol sub'ektga aylantiradi.

2-variant: Ma'ruzadan oldin bolalar faoliyatidan o'tgan omillarni, odatdagi muloqot yo'li bilan o'rganilgan bilimlarni tahlil etish. Ma'ruza shu tahlil asosida tashkil etiladi.

3-variant: Oldin o'rganilgan bilimlar bilan yangi o'quv materiali o'zaro daxldor bo'lsa, suhbat o'tkaziladi va bilimlar orasida tabiiy bog'lanish hosil qilinadi. Ma'ruza shu bog'lanishning davomi sifatida o'tkaziladi.

MUHOKAMA (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim metodlari tevarak-atrofdagi dunyoni bilishning umumiy qonuniyatlarini tushunishga bog'liq bo'lib, ular falsafiy-metodologik asosga ega va ta'lim jarayonidagi qarama-qarshiliklarni to'g'ri anglash natijasidir. Ta'lim materiali ta'lim mazmunida ifodalangan ilmiy fikr mantig'iga bog'liq bo'lganligi sababli, pedagogik qarashlarda nazariya qancha to'liq bo'lsa, ta'lim metodlari ham shuncha samarali qo'llaniladi. Ilmiy-texnika rivojlanishi har bir davr, har bir ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ma'naviy-siyosiy hayot takomillashuviga yordam beradi. An'anaviy ta'lim texnologiyasi xotiraga mo'ljallangan bo'lib, bilim oluvchilarning bilim olish ko'nikmalarini tarkib toptirishga qaratilgan. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarda esa ta'lim-tarbiya jarayonining markaziga bilim oluvchining shaxsi qo'yiladi va uning tabiiy imkoniyatlarini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratiladi. Ta'lim metodlari ta'lim vositalari bilan birgalikda qo'llaniladi. Metodlar "qanday o'qitish" savoliga javob bersa, vositalar esa "uning yordamida nimani o'qitish" savoliga javob beradi. An'anaviy ta'lim vositalariga darslik, rasmlar, jadvallar, nutq, o'quv-ustaxonasi jihozlari, laboratoriyalar, axborot vositalari kiradi. Yuqoridagilardan ko'rinadiki, ta'limda hech bir metod sof holda qo'llanilmaydi — har bir ta'lim metodi tarkiban o'qitish metodlari va o'qish metodlaridan iborat. Shu sababli o'qituvchi bir nechta metodlarni maqsadga muvofiq tarzda birlashtirib qo'llashi ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

XULOSA

Amalga oshirilgan tahlil asosida shunday xulosa chiqarish mumkin: ta'lim metodlari va usullarining to'g'ri tanlash hamda qo'llash ma'naviy-tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirishning asosiy omili hisoblanadi. Metod va metodologiya tushunchalarini aniq anglagan holda ish ko'ruvchi o'qituvchi o'quvchilarda bilishga qiziqish, mustaqil fikrlash va milliy qadriyatlarga sadoqat kabi muhim sifatlarni shakllantira oladi. Zamonaviy shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarni an'anaviy metodlar bilan uyg'un qo'llash — bugungi ta'lim tizimining asosiy talabi va istiqbolidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. — T.: Iste'dod, 2010. — 141 b.
2. Najmidinova K.U. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o'rni. Falsafa fan. nom. diss. — T.: 2006.
3. Nigmanova U. Tarbiya va huquq fanlarni o'qitish metodikasi: o'quv qo'llanma. — 80-113 b.